

Marcin Błaszczyk

Doktorant Instytutu Historii

Akademii Finansów i Biznesu VISTULA

ORCID: 0009-0007-9391-3253

Wkład gen. Kazimierza Sosnkowskiego w organizację Wojska Polskiego oraz w odparcie najazdu bolszewickiej Rosji

Słowa kluczowe

Kazimierz Sosnkowski, Wojsko Polskie, minister spraw wojskowych, aprowizacja, Rada Obrony Państwa, Bitwa Warszawska 1920 roku

Streszczenie

Generał Kazimierz Sosnkowski odegrał kluczową rolę w kształtowaniu nowo powstałego Wojska Polskiego w latach 1919–1920. Był jednym z głównych organizatorów odradzającej się armii, która w krótkim czasie musiała stawić czoła zagrożeniom ze Wschodu. Jako wiceminister, a następnie minister spraw wojskowych, ściśle współpracujący z Naczelnikiem Państwa i Naczelnym Wodzem Józefem Piłsudskim, wykazał się znakomitą talentem organizacyjnym. Reprezentował interesy Wojska Polskiego na forum Sejmu Ustawodawczego, a następnie Rady Obrony Państwa. Wprowadził szereg reform, które usprawniły funkcjonowanie armii. Gen. Kazimierz Sosnkowski miał istotny wpływ na organizację pomocy społeczeństwa dla polskiej armii w jednym z najtrudniejszych momentów dla odrodzonej Polski. Dzięki jego działaniom udało się skutecznie zmobilizować rezerwy, zadbać o właściwą aprowizację i morale polskich żołnierzy. Jego wysiłki organizacyjne przyczyniły się do przygotowania armii do decydujących starć wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku, w tym do zwycięstwa w Bitwie Warszawskiej. Podsumowując, dzięki wprowadzonym reformom w polskiej armii, skutecznym działaniom organizacyjnym, gen. Sosnkowski miał nieoceniony wkład w umocnienie Wojska Polskiego, co okazało się kluczowe dla obrony kraju przed najazdem bolszewickiej Rosji w 1920 roku.

Uchwałą Sejmu RP jednym z patronów 2025 roku stał się gen. Kazimierz Sosnkowski. W 140. rocznicę urodzin generała, najwyższy organ ustawodawczy w naszym państwie postanowił uczcić jego niepodważalny wkład w walkę o niepodległość kraju oraz w organizację Wojska Polskiego w początkowym okresie II Rzeczypospolitej.

Biografowie gen. Kazimierza Sosnkowskiego zgodnie podkreślają, iż był jednym z głównych współtwórców niepodległości. Podczas rewolucji 1905–1906 kierował Organizacją Bojową PPS w Okręgu Warszawskim, a od 1908 roku był już faktycznie najbliższym współpracownikiem i wykonawcą koncepcji przywódcy obozu niepodległościowego – Józefa Piłsudskiego. Sosnkowski był współzałożycielem i członkiem Związku Walki Czynnej, Związku Strzeleckiego, już jako podpułkownik – szefem Sztabu 1. Pułku i I Brygady Legionów, a pod nieobecność Komendanta Józefa Piłsudskiego – ich dowódcą.

Przez cały okres I wojny światowej Sosnkowski realizował koncepcje Piłsudskiego. Dzięki ogromnej inteligencji był w stanie wpływać na politykę wojskową, ale też na polityczne wizje Komendanta. W lipcu 1917 roku wraz z nim był internowany przez okupacyjne władze niemieckie. 10 listopada 1918 roku powrócił z Józefem Piłsudskim do Warszawy¹.

Tego samego dnia obaj politycy brali udział w rokowaniach z delegacją Centralnej Rady Żołnierskiej, reprezentującą żołnierzy Wehrmachtu stacjonujących na ziemiach centralnej Polski. Przedmiotem konfliktu pozostawała sprawa warunków ewakuacji niemieckich żołnierzy, którzy chcieli zachować broń i zawartość magazynów wojskowych. Godziło to w żywotne interesy państwa polskiego, któremu takie materiały były niezbędne w procesie odbudowy wojska. Kazimierz Sosnkowski doprowadził do zawarcia porozumienia, na mocy którego załogi garnizonów niemieckich mogły opuścić miejsca swego stacjonowania z bronią w rękę, ale musiały ją zdać na stacjach granicznych. Materiały pozostałe

¹ J. Kirszak, *Współtwórca niepodległości. Kazimierz Sosnkowski do 1918 roku*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, nr 11–12, s. 107; A. Orzełek, *Rola Kazimierza Sosnkowskiego w powstaniu Związku Walki Czynnej i kształtowaniu jego oblicza programowego w latach 1908–1909*, „Koło Historii” 2015, nr 17; W. Suleja, *Kazimierz Sosnkowski w Wielkiej Wojnie*, [w:] M. Gałęzowski, J. Kirszak, *Twórca Niepodległej. Józef Piłsudski*, IPN, Warszawa 2018; L. Wyszczelski, *General Kazimierz Sosnkowski*, Bellona, Warszawa 2010.

w magazynach wojskowych i tabor kolejowy miały być przekazane państwu polskiemu².

Miało to istotne znaczenie w procesie tworzenia wojska, gdy potrzebny był każdy karabin i każda sztuka amunicji. Usunięto z terytorium odradzającego się państwa polskiego, leżącego w sąsiedztwie bolszewickiej Rosji, masy, często skomunizowanych niemieckich żołnierzy. Uniknięto możliwego przelewu krwi, który wyniknąć mógłby przy próbach walki z Niemcami³.

Kazimierz Sosnkowski rozpoczął służbę w odrodzonym Wojsku Polskim. 16 listopada 1918 roku rozkazem Naczelnego Wodza – Józefa Piłsudskiego został awansowany do stopnia generała podporucznika i mianowany dowódcą Warszawskiego Okręgu Generalnego.

Pierwszym jego zadaniem było zmobilizowanie jak największej liczby żołnierzy do odradzającego się Wojska Polskiego. Jego trzon mieli stanowić członkowie Polskiej Organizacji Wojskowej, do tej pory podporządkowanej Piłsudskiemu.

Na mocy rozkazu gen. Sosnkowskiego część żołnierzy POW wcielono bezpośrednio do pułków piechoty, innych zgrupowano w obozach ćwiczebnych, pozostałych zaś zostawiono w dotychczasowych miejscach pobytu z zadaniem utrzymywania porządku w terenie i dalszego prowadzenia werbunku do Wojska Polskiego⁴.

W rozkazie mobilizacyjnym gen. Sosnkowski pisał: „Minęły lata tułaczki żołnierza polskiego. Rozproszeni dotychczas po świecie całym, rozbici przez ciężkie warunki zewnętrzne na części i cząsteczki składowe, odnajdujemy się jednak wreszcie w Wolnej Ojczyźnie. Czeka nas wszystkich wielka i piękna praca, polegająca nie tylko na zorganizowaniu wojska, lecz i nadaniu mu tej wysokiej wartości moralnej, która jedynie stanowi o charakterze, karności i sile Armii”⁵.

² P. Łossowski, *Zerwane pęta. Usunięcie okupantów z ziem polskich w listopadzie 1918 roku*, PIW, Warszawa 1986, s. 130–139.

³ Możliwości takiego tragicznego obrotu spraw dowodziły wydarzenia, do których doszło 16 listopada na południowym Podlasiu. Wtedy to w Międzyrzeczu Podlaskim i Białej Podlaskiej doszło do pogromu oddziałów POW dokonanego przez Niemców.

⁴ T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Ossolineum, Wrocław 1984, s. 231–232.

⁵ Cyt. za: J. Kirszak, *Kazimierz Sosnkowski. Rys biograficzny*, [w:] K. Sosnkowski, *Wybór pism*, red. J. Kirszak, K. Polechoński, Ossolineum, Wrocław 2009, s. XXXII.

Po odzyskaniu niepodległości władze wojskowe bazowały głównie na ochotniczym zaciągu byłych legionistów, członków Polskiej Organizacji Wojskowej, Polskiej Siły Zbrojnej, zdemobilizowanych żołnierzach Korpusów Polskich w Rosji. Pod koniec 1918 roku w szeregach Wojska Polskiego było 100 tys. ludzi pełnych zapału i nieźle wyszkolonych.

Stan liczebny Wojska Polskiego, zwłaszcza wobec konieczności walki o kształt granic II RP, był niewspółmiernie mały. Należy tylko wspomnieć udział polskich żołnierzy w walkach z bolszewicką Rosją, Ukrainą, Czechosłowacją. Ich zaopatrzenie i uzbrojenie pochodziło z zapasów po okupantach, było więc niejednolite. Źródłem zaopatrzenia wojska były też zakupy zagraniczne, realizowane jednak z ogromnymi trudnościami, dostarczane do Polski z Zachodu, często okrężnymi drogami.

Poważniejszą rozbudowę sił zbrojnych umożliwił dekret z 15 stycznia 1919 roku o częściowym poborze rocznika 1898. Dużo większe znaczenie miała uchwalona z inicjatywy Sejmu Ustawodawczego ustawa o poborze sześciu roczników 1896–1901. Została ona uchwalona 7 marca 1919 roku podczas 11. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego⁶.

Należy jednak nadmienić, że blisko 80% powołanych do wojska stanowiła młodzież chłopska, w dużej mierze niepotrafiąca czytać i pisać, odnosząca się z ogromnym dystansem do obowiązku służby wojskowej i odradzającego się państwa polskiego. Wśród poborowych, bardzo często podatnych na komunistyczną agitację, szerzyła się ogromna dezercja⁷.

Działalność Sosnkowskiego przerwała niespodziewanie w grudniu groźna choroba – grypa hiszpanka, na którą zmarła jego córka. W marcu 1919 roku generał znajdował się w poważnym stanie, zagrażającym utratą życia. Wkrótce wyzdrowiał, dzięki czemu mógł wrócić do pracy państwowej⁸.

Okres choroby Sosnkowskiego był również trudnym czasem dla Naczelnika Państwa – Józefa Piłsudskiego, pozbawionego wsparcia ze strony swego sprawdzonego współpracownika. Piłsudski sam musiał

⁶ *Sprawozdania Stenograficzne Sejmu Ustawodawczego*, 11 pos. z 7 marca 1919 r., ł. 473–526; J. Odziemkowski, *Wieś i armia w II Rzeczypospolitej*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1988, s. 7.

⁷ Idem, *Naród – państwo armia in statu nascendi*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2008, t. 9, nr 5, s. 78–80.

⁸ A.A. Zięba, *Sosnkowski Kazimierz (1885–1969)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 40, PAN, PAU, Warszawa–Kraków 2000–2001, s. 526.

stawić czoła tak wielkim wyzwaniom, jak: Powstanie Wielkopolskie, walka o Wilno z bolszewikami, najazd czeski na Śląsk Cieszyński czy wreszcie „zamach stanu” z 4 na 5 stycznia 1919 roku oraz powołanie rządu Paderewskiego, poprzedzone trudnymi rokowaniami z Komitetem Narodowym Polskim⁹.

Tymczasem Sosnkowski, gdy otrzymał od Naczelnego Wodza propozycję objęcia urzędu ministra spraw wojskowych, odmówił Piłsudskiemu. Tłumaczył, że w trakcie kierowania resortem zmuszony byłby wypełniać ogromną liczbę obowiązków reprezentacyjnych, przez co nie mógłby skupić się na rzeczywistej pracy nad tworzeniem wojska. 3 marca 1919 roku przyjął natomiast stanowisko jednego z dwóch wiceministrów spraw wojskowych i pod formalnym zwierzchnictwem ministra spraw wojskowych gen. Józefa Leśniewskiego kierował niepodzielnie wspomnianym ministerstwem do 24 maja 1920 roku, uczestnicząc w formowaniu i rozbudowie Wojska Polskiego¹⁰.

Wiceminister Kazimierz Sosnkowski natychmiast przystąpił do rozbudowy liczebnego stanu polskiej armii. Staraniem Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk), którym *de facto* kierował, postarano się uzupełnić szeregi wojska siłami wykwalifikowanymi w niektórych zawodach specjalnych bądź też dać możliwość władzom wojskowym zorientowania się, jaki zapas ludzi pozostaje jeszcze poza wojskiem. Chodziło o osoby posiadające wykształcenie wojskowe, nabyte bądź w wojskach zaborczych, bądź w formacjach ochotniczych. Na wniosek MSWojsk. Sejm Ustawodawczy uchwalił ustawy: o przedłużeniu czasu służby popisowym roczników: 1896, 1897, 1898 i 1899, o powołaniu pracowników kolei, poczty, telefonu i telegrafu do służby wojskowej, o osobistych świadczeniach wojennych, o powołaniu dyplomowanych lekarzy i aptekarzy¹¹.

⁹ Bogumił Miedziński słyszał w styczniu 1919 r. z ust Piłsudskiego: „Jestem bez Szefa jak bez prawej ręki”. Naczelnik Państwa oczekiwał wyzdrowienia Sosnkowskiego, bowiem liczył na jego pomoc nie tylko w organizacji rosnącej armii, ale również w Radzie Ministrów. Zamierzył powierzyć mu tekę ministra spraw wojskowych, B. Miedziński, *Piłsudski i Sosnkowski*, „Kultura” 1968, nr 1–2, s. 179–180.

¹⁰ A. Smoliński, *Kazimierz Sosnkowski (1885–1969)*, [w:] *Premierzy i ministrowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, red. Z. Girzyński, J. Kłaczek, W. Piasek, Instytut De Republica, Warszawa 2023, s. 590.

¹¹ K. Mazanek, *Sejm Ustawodawczy wobec zagadnień wojskowych*, „Bellona” 1923, t. 9, s. 8.

Duże znaczenie dla poprawy kondycji stanu oficerskiego i stanu materialnego wojska miały kolejne ustawy wnoszone z inicjatywy gen. Sosnkowskiego do Sejmu Ustawodawczego i przez Sejm uchwalane. Należały do nich m.in. ustawy:¹²

- o tymczasowym dodatku drożyznianym dla oficerów i żołnierzy,
- w sprawie udzielenia kredytu w sumie 2.750.000 mk. na pobory oficerów i szeregowych byłego II Korpusu,
- w sprawie tymczasowych przepisów o dostarczaniu kwater na potrzeby wojska,
- o tymczasowym zaopatrzeniu wdów i sierot po wojskowych WP,
- o przyznaniu kredytów na zaopatrzenie armii,
- o tymczasowych emeryturach wojskowych.

W kwietniu 1919 roku, w przemówieniu wygłoszonym z okazji przybycia do Polski oddziałów armii gen. Józefa Hallera, dał wyraz uczuciom przeważającej części Polaków do Francji. Mówił o wiekowym braterstwie broni, zapoczątkowanym za czasów Napoleona, wyrażając wdzięczność armii francuskiej walczącej w Wielkiej Wojnie, podkreślając, że jej zwycięstwa przyczyniły się do odzyskania niepodległości przez Polskę¹³.

W zakres kompetencji Sosnkowskiego wchodziło szerokie i skomplikowane zagadnienie scalenia z Wojskiem Polskim Armii Wielkopolskiej gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego i Błękitnej Armii gen. Józefa Hallera. Trudno sobie wyobrazić, aby ten proces mógł Sosnkowski uwieńczyć sukcesem, w przypadku faworyzowania żołnierzy I Brygady Legionów, co mogło doprowadzić do wybuchu niezadowolenia wśród hallerczyków.

Jednocześnie wiceminister Sosnkowski dbał o zachowanie w wojsku nadrzędnej roli Naczelnego Wodza, który zwierzchnie dowództwo miał sprawować nie tylko formalnie, ale i faktycznie. Uwzględniając ambicje popularnych w społeczeństwie generałów, dążył do utrzymania pełnej kontroli przez Piłsudskiego, zarówno w kwestiach dowódczych, jak i administracyjnych. Przykładowo, w dn. 25 maja 1919 roku, w rozmowie z przedstawicielem Naczelnej Rady Ludowej – Wojciechem Korfantym, odmówił w imieniu Piłsudskiego powierzenia dowództwa formowanego antyniemieckiego Frontu Zachodniego gen. J. Dowborowi-Muśnickie-

¹² J. Szczepański, *Sprawy obronności w działalności Sejmu Ustawodawczego (1919–1922)*, „Niepodległość i Pamięć” 2019, r. 26, nr 3, s. 127–156.

¹³ „Monitor Polski” 1919, r. 2, nr 94.

mu lub gen. J. Hallerowi. Przekonał też Korfantego do uznania jednolitego dowództwa i przekazania Piłsudskiemu przez Naczelną Radę Ludową w Poznaniu komendy nad Armią Wielkopolską¹⁴.

Działania II wiceministra koncentrowały się również wokół zagadnienia konieczności powołania specjalistów z rozmaitych dziedzin, niezbędnych w armii podczas wojny. Pod wpływem Departamentu Mobilizacyjno-Organizacyjnego, podległego gen. Sosnkowskiemu, przyjęto 7 kwietnia 1919 roku ustawę w sprawie powołania do służby wojskowej dyplomowanych lekarzy, którzy nie przekroczyli 42 roku życia¹⁵. Istotne znaczenie miała ustawa z 2 sierpnia 1919 roku „o powołaniu pracowników kolei, poczty, żeglugi parowej, telegrafu i telefonu do służby w armii”¹⁶ oraz ustawa z 11 lipca 1919 roku „normująca stosunki służbowe funkcjonariuszów państwowych podczas pełnienia służby wojskowej”¹⁷.

Gen. Sosnkowski na forum komisji sejmowych w rzeczowy sposób prezentował problemy, z jakimi borykało się Wojsko Polskie. Dzięki jego zabiegom Sejm Ustawodawczy uchwalił ustawę o powszechnym obowiązku służby wojskowej i poborze do Wojska Polskiego sześciu roczników. Na jego wniosek Sejm Ustawodawczy uchwalił też ustawę o przedłużeniu czasu służby popisowym roczników: 1896, 1897, 1898 i 1899¹⁸.

Wiceminister Sosnkowski prowadził również walkę z analfabetyzmem żołnierzy. Był inicjatorem ustawy o przymusowym nauczaniu w wojsku, która stwierdzała: „żołnierze, pozbawieni w wieku szkolnym nauczania początkowego oraz nie dość biegli w czytaniu i pisaniu po polsku, podlegają przymusowej nauce w okresie odbywania służby wojskowej”¹⁹.

¹⁴ *Informacja generała Kazimierza Sosnkowskiego adresowana do Komendanta Józefa Piłsudskiego z 25 maja 1919 o rozmowie przeprowadzonej z Wojciechem Korfantym w sprawie podporządkowania armii wielkopolskiej władzy w Warszawie*, [w:] *Dwa dokumenty do Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i Studia z Okresu 1914–1939” 1967, t. 11, s. 189. Zob. też A. Czubiński, Z. Grot, B. Miśkiewicz, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Zarys dziejów*, PWN, Warszawa 1978, s. 446.

¹⁵ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (dalej: Dz.U. RP) 1919, nr 31, poz. 260.

¹⁶ Dz.U. RP 1919, nr 65, poz. 396; J. Odziemkowski, *Naród – państwo armia in statu nascendi*, op. cit., s. 78–80.

¹⁷ Dz.U. RP 1919, nr 59, poz. 357; K. Mazanek, op. cit., s. 8.

¹⁸ Szeroko na ten temat J. Odziemkowski, *Wieś i armia w II Rzeczypospolitej*, op. cit.

¹⁹ Dz.U. RP 1919 nr 63, poz. 373; A. Łukaszewska, *Terminarz posiedzeń i główne*

Miał na uwadze gen. Sosnkowski nie tylko wykształcenie żołnierzy, ale i ich przywiązanie do polskości poprzez fakt, że to państwo polskie za pomocą wojska miało umożliwić im zdobycie elementarnego wykształcenia. Jednocześnie stwierdzano, że ci z żołnierzy, którzy nie osiągnęli odpowiedniej biegłości w czytaniu i pisaniu po polsku, nie mogli być awansowani na stopnie podoficerskie²⁰. Z różnych stron kraju dochodziły skargi dotyczące nadużyć ze strony wojska, żołnierzy, a niejednokrotnie też i oficerów. U progu II Rzeczypospolitej stosunki w wojsku pozostawiały wiele do życzenia. Jak pisał jeden z ówczesnych oficerów, Kazimierz Mazanek:

(...) Żołnierz, zdemoralizowany długą wojną, wstępował do wojska polskiego z tymi zaletami i wadami, których nabył w tułaczce po różnych frontach wojny światowej; rekrut szedł na front niewyszkolony, nie wdrożony do twardej dyscypliny służby. Zaopatrzenie wojska dalekie było od doskonałości: żołnierz częściej przymierał głodem niż był syty; nie inaczej było z uzbrojeniem i umundurowaniem. W tych warunkach zachodziły wypadki nadużyć w stosunku do ludności cywilnej, jak niemniej wypadki rozkradania dobra publicznego; zdarzały się i wypadki sprzedajności²¹.

Najgorsza sytuacja była na ziemiach północno-wschodnich Rzeczypospolitej, już na wiosnę 1919 roku objętych działaniami frontowymi wojny polsko-bolszewickiej. Jak pisał badający ten problem Jan Jerzy Milewski: „(...) codziennymi uciążliwościami ze strony polskiej armii były rekwizycje żywności i paszy, wymuszanie podwód, które tylko czasami miały charakter legalny, bo albo płacono za nie zbyt niskie ceny, albo nie płacono wcale i nie wydawano pokwitowań. Wiele rekwizycji było efektem samowolnych działań żołnierzy i dowódców niższych szczebli, połączone też było z biciem i znęcaniem się nad miejscową ludnością, nierzadkie były również przypadki rabunków i morderstw”²².

tematy Sejmu Ustawodawczego 1919–1922, [w:] Fundamenty Niepodległej. Sejm Ustawodawczy (1919–1922), red. Z. Girzyński, J. Kłaczek, J. Żaryn, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2020, s. 404.

²⁰ Dz.U. RP 1919 nr 63, poz. 373.

²¹ Cyt. za K. Mazanek, op. cit., s. 11.

²² J.J. Milewski, *Stosunek wojsk polskich do ludności oraz władz cywilnych na ziemiach północno-wschodnich w latach 1919–1920*, [w:] *Wojsko – Społeczeństwo – Historia*, red. W. Federowicz, J. Snopko, Wydawnictwo Filii UW w Białymstoku, Białystok 1995, s. 275.

Świadectwem starań K. Sosnkowskiego, odnośnie nie tylko dyscypliny w wojsku, jego stanu moralnego, ale i autorytetu armii w społeczeństwie, była przeprowadzona przez niego ustawa „o odpowiedzialności osób wojskowych za przestępstwa z chęci zysku”, uchwalona 1 sierpnia 1919 roku. Sankcjonowała karę śmierci za przestępstwa „kradzieży lub przywłaszczenia (sprzeniewierzenia) podczas służby, lub z naruszeniem wojskowego obowiązku służbowego przedmiotów dostępnych lub powierzonych im [żołnierzom – MB] z powodu służby lub stosunku służbowego”, „kradzieży, lub przywłaszczenia (sprzeniewierzenia) dobra wojskowego”, „oszustwa na szkodę skarbu wojskowego, jeżeli szkoda wyrządzona lub zamierzona we wszystkich trzech powyższych wypadkach (...) przekracza 2000 mk.”. Wielkim zagrożeniem miała być kara śmiercią dla wojskowych dopuszczających się korupcji²³.

Staraniem Sosnkowskiego 29 kwietnia 1919 roku ukazało się rozporządzenie wprowadzające z dniem 1 maja obowiązek świadczeń wojennych²⁴. Tak szybkie tempo jego wprowadzenia było spowodowane koniecznością wsparcia polskiej armii, toczącej działania wojenne przeciwko bolszewickiej Rosji. Kontynuację wspomnianych rozporządzeń stanowiła uchwalona dnia 25 lipca 1919 roku ustawa o osobistych świadczeniach wojennych²⁵. Podlegali jej wszyscy zdolni do pracy obywatele obojga płci, w wieku od 17 do 50 lat w chwili wybuchu wojny albo zarządzenia mobilizacji.

Uchylenie się od niego, niezłożenie deklaracji lub oświadczenie nieprawdy podlegało karze. Ustawa przewidywała karę aresztu do jednego roku lub karę grzywny do wysokości 100 tys. marek polskich. Sosnkowski wywalczył, aby ustawa o rzeczowych świadczeniach wojennych, była powiązana świadczeniem za wynagrodzeniem. Ceny za rekwirowane przedmioty ustalało Ministerstwo Spraw Wojskowych w porozumieniu z innymi zainteresowanymi ministerstwami, a to zależało od asortymentu artykułów podlegających w danym czasie świadczeniu. W trakcie

²³ Dz.U. RP 1919 nr 64, poz. 386.

²⁴ Rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wojskowych i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 29 kwietnia 1919 roku w sprawie wprowadzenia obowiązku świadczeń wojennych, „Monitor Polski” 1919, nr 98.

²⁵ Ustawa z dnia 25 lipca 1919 roku o osobistych świadczeniach wojennych, Dz.U. RP 1919, nr 67, poz. 401.

rekwirowania płodów rolnych posiłkowano się opiniami np. organizacji rolniczych i handlowych²⁶.

Dostrzegając coraz większe znaczenie lotnictwa i artylerii w konfliktach zbrojnych, czego najlepszym świadectwem były działania militarne podczas I wojny światowej, gen. Sosnkowski powołał do życia Inspektorat Wojsk Lotniczych, a następnie Centrum Kursów Artyleryjskich oparte na wojennych wzorcach francuskich²⁷.

Należy podkreślić, że wiceminister Sosnkowski był jednym z głównych negocjatorów i sygnatariuszy umowy z 25 kwietnia 1919 roku, powołującej Francuską Misję Wojskową w Polsce. Miała ona za zadanie współpracę z „Naczelnym Wodzem Wojska Polskiego w dziedzinie organizacji, wyszkolenia i dowodzenia Wojskiem Polskim”²⁸.

Gen. Sosnkowski powołał misję zakupów zagranicznych, głównie z Francji, uruchomił też dostawy krajowe, zorganizował zaopatrzenie armii w konie. W związku z wrogą wobec Polski polityką Niemiec i Czechosłowacji, zabiegał o zabezpieczenie, w razie ewentualnej wojny, transportów materiałów wojennych na front przez Rumunię.

W świetle badań Michała Klimeckiego, gen. Sosnkowski kierował Ministerstwem Spraw Wojskowych, „coraz częściej podejmując decyzje w kwestiach do niedawno zastrzeżonych dla jego bezpośredniego przełożonego gen. Józefa Leśniewskiego, między innymi przyczynił się do zwiększenia stanu liczebnego armii, dozbrojenia i etatowego ujednolicenia walczących jednostek oraz uruchomienia produkcji przemysłowej na rzecz wojska”. Wspomniany historyk nie miał wątpliwości, że Kazimierz Sosnkowski posiadał cechy, umożliwiające właściwe wykonywanie ministerialnych obowiązków: „błyskotliwy, pracowity i taktowny wobec otoczenia tworzył z podwładnych zespół pracujący umiejętnie i wydajnie. Potrafił szybko podejmować trafne decyzje”²⁹.

²⁶ A. Podolska-Meducka, *Od wojny do wojny. System świadczeń wojennych w Polsce w latach 1918–1921*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2011, s. 105–110. Każda osoba fizyczna lub prawna, która nie otrzymała wynagrodzenia za wypełnione świadczenie lub z jakiegokolwiek innego powodu czuła się pokrzywdzona, miała prawo do złożenia zażalenia. Przewidziano na nie termin jednego miesiąca.

²⁷ J. Kukułka, *Francja a Polska po Traktacie Wersalskim (1919–1922)*, Książka i Wiedza, Warszawa 1970, s. 72–73; T. Schramm, *Francuskie misje wojskowe w państwach Europy Środkowej 1919–1938*, UAM, Poznań 1987, s. 31.

²⁸ J. Kukułka, op. cit., s. 66; T. Schramm, op. cit., s. 79–80.

²⁹ M. Klimecki, *Kazimierz Sosnkowski – minister spraw wojskowych 9 VIII 1920–26 V 1923 oraz 13 XII 1923–17 II 1924*, [w:] *Ministrowie Spraw Wojskowych*

W trosce o odpowiednią liczebność wojska, nie stroniąc od środków drastycznych, Sosnkowski opracował ustawę, przyjętą 20 lutego 1920 roku, a ustanawiającą surowe kary za uchylanie się od obowiązku służby wojskowej i przeciwdziałanie poborowi³⁰.

Na działalność wiceministra spraw wojskowych w dużej mierze istotny wpływ miała polityka zagraniczna Naczelnika Państwa, a głównie jego polityka wschodnia. Sosnkowski wspomagał Piłsudskiego w realizacji jego koncepcji federacyjnej. Jak pisał Janusz Szczepański, Naczelnik Wódz „głosił program federacji z narodami zamieszkującymi obszar od Bałtyku do Morza Czarnego. Po rozbiciu Rosji jako »więzienia narodów«, miały powstać sąsiadujące z Polską niepodległe państwa: Ukraina, Białoruś, Litwa i Łotwa. Wobec rosyjskiego niebezpieczeństwa miały one zabiegać o federację, o sojusz z Polską³¹.

Sosnkowski miał duży wpływ na opracowanie zasad formowania sojusznicznych oddziałów ukraińskich Symona Petlury oraz oddziałów rosyjskich i białoruskich, które miały współpracować z Wojskiem Polskim³².

Wiosną 1920 roku stał się gen. Sosnkowski jednym z głównych rzeczników i obrońców na forum Sejmu Ustawodawczego polityki wschodniej Naczelnika Państwa. W dużej mierze przyczynił się, na posiedzeniu Komisji Spraw Zagranicznych i Spraw Wojskowych w dn. 23 i 24 lutego 1920 roku, do odrzucenia propozycji posła PPS – Hermana Liebermana, opowiadającego się za wznowieniem pertraktacji pokojowych z sowiecką Rosją³³.

1918–1944. Z badań nad polityką wojskową Polski, red. M. Jabłonowski, Akademia Humanistyczna im. A. Gieyszтора, Pułtusk 2005, s. 54, 57.

³⁰ Dz.U. RP 1920, nr 20, poz. 104.

³¹ J. Szczepański, *Władze i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej wobec zagrożenia bolszewickiego w 1920 roku*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2022, s. 28. J. Piłsudski był przekonany iż „jedynie Polacy potrafią doprowadzić do otwartej walki i pociągnąć za sobą resztę podbitych przez Rosjan narodowości”. Utworzenie na wschodniej granicy państw sprzymierzonych dawało Polsce gwarancję odsunięcia się od Rosji na możliwie bezpieczną odległość, J. Piłsudski, *Pisma – mowy – rozkazy, Tom dodatkowy*, Instytut Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1936, s. 163; Zob. M. Wiśniewska, *Koncepcja federacyjna w myśli politycznej Józefa Piłsudskiego i obozu socjalistów polskich*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, red. T. Skoczek, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2014, s. 123–148.

³² Szeroko na ten temat Z. Karpus, *Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 1999.

³³ Wiceminister Sosnkowski mówił: „Żołnierz nasz łamie przed sobą słabe zresztą

Znalazło to potwierdzenie w pamiętnikach Macieja Rataja, późniejszego Marszałka Sejmu: „Gen. Sosnkowski w dużym stopniu przyczynił się, przynajmniej na terenie sejmowym, do tego, iż odrzuciliśmy szczerą czy nieszczerą ofertę pokojową bolszewików z początku 1920 roku (sprawa Borysowa). Pamiętam, iż jego doskonale, zręczne i wielką pewnością siebie nacechowane przemówienie na komisji zagranicznej (czy też połączonych komisjach zagranicznej i wojskowej) w lutym lub w marcu 1920 roku zrobiło duże wrażenie nie tylko na młodych i niewyrobionych posłach, do których się zaliczałem, ale i na doświadczonych politykach”³⁴.

Broniąc na forum Sejmu idei ofensywnych działań wyprzedzających wobec Armii Czerwonej, opowiadał się za realizacją układu Piłsudski – Petlura. Intensywnie przygotowywał Wojsko Polskie do udziału w wyprawie kijowskiej. 14 kwietnia 1920 roku zawiesił naukę we wszystkich szkołach oficerskich i podoficerskich (w tym w Szkole Sztabu Generalnego) i skierował ich uczniów na front³⁵.

Po fiasku wyprawy kijowskiej, na wiadomość o znacznych postępach Armii Czerwonej, 1 czerwca 1920 roku Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego zarządziło kontrofensywę. Brała w niej udział przede wszystkim Armia Rezerwowa, której dowództwo 25 maja 1920 roku Józef Piłsudski powierzył cenionemu przez niego, ówczesnemu wiceministrowi spraw wojskowych – gen. Kazimierzowi Sosnkowskiemu. Dowódca Armii Rezerwowej apelował w rozkazie do swych żołnierzy: „Przeciwnik chcąc zniweczyć świetne powodzenie polskiej armii na Ukrainie, zgromadził swe siły na północy i uderzył na nasz front, dążąc do zajęcia Wilna i Mińska. (...) Pamiętajcie, że stoicie na oczach historii w całym tego słowa znaczeniu. Naród i świat patrzy na Was”³⁶.

zapory i dojdzie tam, gdzie zechcemy; a panowie, jeśli się zgodzicie na rezolucję (pokojową!) posła Liebermana wbijecie mu w plecy sztylet bratnią dłoń”, A. Leinwand, *Posel Herman Lieberman*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1983, s. 138–141.

³⁴ M. Rataj, *Pamiętniki 1918–1927*, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2021, s. 109–110.

³⁵ A.A. Zięba, op. cit., s. 527.

³⁶ Szeroko na ten temat J. Kirszak, *Armia Rezerwowa gen. Sosnkowskiego w roku 1920*, IPN, Warszawa 2013; idem, *Gen. Kazimierz Sosnkowski jako dowódca Armii Rezerwowej w roku 1920*, [w:] *Kazimierz Sosnkowski – żołnierz, humanista, mąż stanu. W 120 rocznicę urodzin*, red. T. Głowiński, J. Kirszak, IPN, Wrocław 2005, s. 33.

W pierwszej połowie czerwca 1920 roku Armia Rezerwowa zadała bolszewikom duże straty i do lipca wstrzymała ich ofensywę na północnym odcinku frontu. Był to możliwe, gdyż jej dowódcą był gen. Sosnkowski. Warto tu odwołać się opinii Wacława Jędrzejewicza, który tak wspominał okres, gdy służył pod rozkazami Sosnkowskiego w Armii Rezerwowej:

Praca z gen. Sosnkowskim nie była łatwa, ale pasjonująca. Nie wiem, kiedy ten człowiek spał, bo prawie o każdej porze dnia czy nocy można go było widzieć czy to w wagonie, przy stole zarzuconym mapami czy chodzącego po peronie i rozmyślającego nad sytuacją. Którejś nocy adiutant generała zbudził mnie wzywając do wagonu gen. Sosnkowskiego. W pośpiechu włożyłem mundur i zameldowałem się u dowódcy. Generał był wzburzony. „Niech pan patrzy: oddziały nasze wzięły jeńców z (o ile dziś pamiętam) 12. dywizji sowieckiej. Nigdy mi pan nie meldował obecności tej dywizji na naszym froncie”. I tu zaczęło się wymyślanie na służbę oddziału II armii i Naczelnego Dowództwa. Pojawia się nowa dywizja a wy nic o tym nie wiecie³⁷.

Za znakomite dowodzenie Armią Rezerwową gen. Kazimierz Sosnkowski otrzymał niebawem Order Virtuti Militari II klasy³⁸. Na polecenie Naczelnego Wodza powrócił jednak do Warszawy, do Ministerstwa Spraw Wojskowych, by nadzorować przygotowania do odparcia bolszewickiej inwazji na Polskę.

Stał się gen. Sosnkowski jednym z najważniejszych generałów, wchodzących w skład powołanej 1 lipca 1920 roku Rady Obrony Państwa (ROP). Z jego opinią na temat aktualnej sytuacji Wojska Polskiego szczególnie się liczone³⁹.

Zgłoszona z inicjatywy generała odezwa Rady Obrony Państwa do żołnierzy, przez niego osobiście zredagowana i zatwierdzona przez ROP, po niewielkich poprawkach, głosiła: „Od rozstrzygnięcia tej wojny zależeć będzie, czy Polska stanie się potężnym i wolnym państwem,

³⁷ W. Jędrzejewicz, *Wspomnienia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 81.

³⁸ J. Kirszak, *Gen. Kazimierz Sosnkowski jako dowódca...*, op. cit., s. 42–43.

³⁹ Zob. P.K. Marszałek, *Rada Obrony Państwa z 1920 roku. Studium prawnohistoryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995; J. Szczepański, *Rada Obrony Państwa wobec najazdu bolszewickiego 1920 roku*, [w:] *Radzymin – Warszawa – Polska. Obroniona niepodległość*, red. J. Załączny, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Warszawa–Radzymin 2020, s. 13–37.

wielkim i jasnym domem, w którym każdemu z jej obywateli będzie dobrze i bezpiecznie i w którym gospodarzem będziemy my sami, czy też stanie się małym i słabym kraikiem, ubogą lepianką, w której wróg będzie gospodarował, jak u siebie i w której dla najlepszych jej synów miejsca nie będzie”⁴⁰.

Gen. Sosnkowski był zwolennikiem ochotniczego zaciągu do wojska. Mówił na posiedzeniu Rady Obrony Państwa o znaczeniu Armii Ochotniczej, zwłaszcza w sytuacji niedoboru inteligencji w armii. Na jego wniosek ROP zwiększyła, rozporządzeniem z 14 lipca 1920 roku, liczbę prawników, zobowiązanych do służby w szeregach wojska⁴¹.

Wiceminister Sosnkowski uczestniczył też w przygotowaniu rozporządzenia Rady Obrony Państwa z 19 lipca 1920 roku, które pozwalało na przyjmowanie w szeregi Armii Ochotniczej cudzoziemców (bez nadania im obywatelstwa polskiego)⁴².

Powodzenie w działaniach militarnych przeciwko Armii Czerwonej w poważnej mierze zależało od należytego wyposażenia w konie pułków jazdy, artylerii i oddziałów transportowych. Deficyt koni oznaczał dla kawalerzystów często konieczność pieszego przemieszczania się, o czym informował podczas jednej z konferencji szef Departamentu Koni MSWojsk.: „Poruszyć tu muszę jedną rzecz pierwszorzędnej wagi, mianowicie w pułkach kawaleryjskich spotykamy następujące zjawisko: pułk ma w linii 150 szabel, ale 400 ułanów idzie przy wozach z odparzonymi lub niezdolnymi do użytku końmi. Trzeba koniecznie w porozumieniu z Naczelnym Dowództwem zorganizować rzecz w ten sposób, aby szwadrony wysyłane w pole zabierały ze sobą pewną ilość luzaków, aby można było posadzić na koń wszystkich ułanów pułku liniowego”⁴³.

Zasłała więc pilna potrzeba przekazania dla polskiej armii 50 tys. koni. W dniu 19 lipca 1920 roku, na wniosek wiceministra spraw wojskowych, wyszło rozporządzenie ROP w przedmiocie poboru koni⁴⁴.

Gen. Sosnkowski dostrzegał też pilną potrzebę zabezpieczenia losu

⁴⁰ *Odezwa Rady Obrony Państwa „Żołnierze Rzeczypospolitej” z 3 lipca 1920 roku*, [w:] K. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912–styczeń 1924*, Nakładem Księgarni J. Czarneckiego, Warszawa–Kraków 1924, s. 282.

⁴¹ Dz.U. RP 1920, nr 62, poz. 406.

⁴² Dz.U. RP 1920, nr 63, poz. 414.

⁴³ Cyt. za: A. Podolska-Meducka, op. cit., s. 244.

⁴⁴ J. Szczepański, *Władze i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 103.

ochotników, ich rodzin oraz losu inwalidów wojennych: 15 lipca 1920 roku na jego wniosek Sejm Ustawodawczy uchwalił ustawę o zabezpieczeniu bytu rodzinom osób pełniących ochotniczą lub obowiązkową służbę wojskową⁴⁵.

W ramach długu wdzięczności wobec żyjących jeszcze uczestników zrywów niepodległościowych w XIX wieku, gen. Sosnkowski spowodował uchwalenie dwóch ustaw: o stałej pensji dla weteranów 1831 i 1863 roku oraz o przyznaniu stopni i praw oficerskich weteranom 1831 i 1863 roku⁴⁶.

Wobec wrogiego stosunku do Polski w okresie bolszewickiego najeźdu niemieckiego zarządu i robotników portu w Gdańsku, uniemożliwiających rozładunek towarów przeznaczonych dla wojska, gen. Sosnkowski podjął decyzję o budowie portu w Gdyni i wszczęciu pierwszych związanych z nią prac⁴⁷.

W świetle opinii premiera Wincentego Witosa, obserwującego zachowanie ludności żydowskiej Warszawy w pierwszej połowie sierpnia 1920 roku⁴⁸ oraz wielu polskich dowódców, bazujących na raportach wojskowych, jedną z przyczyn dotychczasowych klęsk armii polskiej miała być współpraca ludności żydowskiej z bolszewikami. Pod wpływem żądań elementów nacjonalistycznych, skupionych w partiach politycznych, wiceminister spraw wojskowych gen. Kazimierz Sosnkowski wydał kontrowersyjny w swej treści rozkaz o aresztowaniu we wszystkich Wojskowych Okręgach Generalnych około 10 tys. żołnierzy i podoficerów narodowości żydowskiej. Wielu oficerów wyznania mojżeszowego, zasłużonych w walce o niepodległość, zostało usuniętych z wojska. W obawie, żeby żołnierze narodowości żydow-

⁴⁵ *Sprawozdania stenograficzne Sejmu Ustawodawczego 1919–1920*, pos. 164 z 15 lipca 1920 roku, ł. 21–22.

⁴⁶ Dz.U. RP 1920, nr 61, poz. 386.

⁴⁷ *O Niepodległą i granice*, t. 1, *Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921*, oprac. M. Jabłonowski, A. Koseski, Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora, Warszawa–Pułtusk 1999, s. 530; *General Kazimierz Sosnkowski. Materiały z Sympozjum Towarzystwa Miłośników Historii i Instytutu Historii PAN 13 listopada 1992 roku*, red. M.M. Drozdowski, IH PAN, Warszawa 1997, s. 24, 34; J. Szczepański, *Spółczesność Polski w walce z najeźdem bolszewickim 1920 roku*, Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora, Warszawa–Pułtusk 2000, s. 530.

⁴⁸ W. Witos, *Moje wspomnienia*, cz. 2, oprac. E. Karczewski, J.R. Szaflik, LSW, Warszawa 1990, s. 102.

skiej podczas rozstrzygającej bitwy na przedpolach stolicy nie przeszli na stronę wroga, do 10% ograniczono liczbę żydowskich ochotników w oddziałach udających się na front⁴⁹.

Ogół społeczeństwa II Rzeczypospolitej, w tym mieszkańców Warszawy, był przeświadczony, że głównym celem ofensywy sił Frontu Zachodniego Armii Czerwonej, dowodzonych przez Michaiła Tuchaczewskiego, było zajęcie stolicy. Przygotowania do jej obrony stały się więc jednym z podstawowych priorytetów władz rządowych i wojskowych, jak i samorządowych Warszawy.

Na początku sierpnia 1920 roku gen. Sosnkowski, jako członek rządu, skutecznie przeciwstawił się ewakuacji z zagrożonej stolicy centralnych urzędów do Poznania. Należy przypomnieć, iż za ewakuacją z Warszawy opowiadała się nawet część ministrów i wyższych urzędników. Wydał również rozkaz przygotowania do obrony znajdujących się w stolicy gmachów wojskowych, m.in. Ministerstwa Spraw Wojskowych⁵⁰.

Organizacyjną sprawność swojego ministra docenił Naczelnny Wódz. Po latach J. Piłsudski, w swojej najważniejszej publikacji o wojnie polsko-sowieckiej 1920 roku, napisał o „nadzwyczajnej energii, którą dla Warszawy rozwinął gen. Sosnkowski”⁵¹.

Według Macieja Rataja, późniejszego Marszałka Sejmu, gen. Kazimierz Sosnkowski:

Będzie miał piękną kartę w dziejach naszej wojskowości i dziejach wojny z 1920 roku w szczególności. Stykałem się z nim w komisjach sejmowych, w ROP, zasiadałem z nim razem w gabinecie Witosza przez szereg miesięcy i potem miałem z nim bliskie i najlepsze stosunki (...). Gen. Sosnkowski był od dłuższego już czasu nominalnie wiceministrem wojny, faktycznie ministrem. Minister był raczej od reprezentacji, od parady, od chodzenia na Radę Ministrów, żeby p. Sosnkowskiemu nie zabierać drogiego czasu, a także od ponoszenia formalnej odpowiedzialności. Faktycznie rządził i pracował gen. Sosnkowski. A pracować umiał jak nikt, mimo iż nie rezygnował, jak mówiono, i z przyjemności życia. Zawsze spokojny i zrównoważony, ufny – bez zarzuciałości – w swoje siły, inteligencję (naprawdę wielką) i gwiaz-

⁴⁹ J. Szczepański, *Władze i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 353–354. Gen. K. Sosnkowski nie zgodził się natomiast, aby blisko 300 sanitariuszek narodowości żydowskiej zastąpić sanitariuszkami – Polkami.

⁵⁰ M. Klimecki, op. cit., s. 60.

⁵¹ J. Piłsudski, *Rok 1920*, [w:] idem, *Pisma zbiorowe*, t. 7, Instytut Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1937, s. 105.

dę szczęśliwą. Imponował mi swoim spokojem i energią, których nie tracił w najcięższych chwilach, kiedy patrzyłem na niego czy to w ROP, czy w gabinecie. Do gabinetu wszedł na usilne nalegania Witosa⁵².

9 sierpnia 1920 roku doszło do powołania gen. Kazimierza Sosnkowskiego, dotychczasowego wiceministra, na stanowiska ministra spraw wojskowych. Przyczyną była sprawa zastępcy szefa Oddziału II sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych, kpt. Karola Polakiewicza, byłego legionisty, zdaniem Sosnkowskiego bezpodstawnie podejrzanego o sprzyjanie komunistom⁵³. Sosnkowski, mając silne poparcie Naczelnego Wodza, sprzeciwił się zwolnieniu kpt. Polakiewicza, czego wcześniej żądał minister spraw wojskowych Józef Leśniewski. Minister Leśniewski, spostrzegłszy, że utracił zaufanie Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza – Józefa Piłsudskiego, 8 sierpnia złożył dymisję, która następnego dnia została przyjęta⁵⁴.

Należy podzielić opinię Michała Klimeckiego, iż w dramatycznych dniach sierpnia 1920 roku, w rozstrzygających momentach wojny polsko-bolszewickiej, Naczelnny Wódz wolał mieć na stanowisku ministra spraw wojskowych współodpowiedzialnego za funkcjonowanie armii i kondycję tyłów, energicznego, choć pozbawionego wojskowego wykształcenia generała, w którego lojalność nie wątpił, niż przygotowanego w szkołach, byłego oficera armii rosyjskiej, jakim był Józef Leśniewski, niejednokrotnie krytycznie do niego nastawionego⁵⁵.

W tym czasie wciąż łączyły Piłsudskiego i Sosnkowskiego specyficzne, przyjazne więzi. Podczas rozmów służbowych, w tym w obecności osób trzecich, a także w oficjalnych pismach Naczelnny Wódz

⁵² Cyt. za J. Szczepański, *Wkład Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego i jego generalów w zwycięstwo w Bitwie Warszawskiej w świetle opinii współczesnych polskich polityków*, [w:] *Bitwa Warszawska w relacjach i wspomnieniach*, red. T. Skoczek, J. Załęczny, Warszawa 2020, s. 21.

⁵³ W. Jędrzejewicz, *Rok 1920*, [w:] *Kazimierz Sosnkowski. Myśl – praca – walka. Przyczynki do monografii oraz uzupełnienia do materiałów historycznych Kazimierza Sosnkowskiego*, oprac. S. Babiński, Veritas Foundation Publication Centre, Londyn 1988, s. 171.

⁵⁴ O okolicznościach objęcia przez Kazimierza Sosnkowskiego teki ministra spraw wojskowych: A. Orzełek, *Obsada urzędu Ministra Spraw Wojskowych w Polsce w latach 1918–1925 w polityce Józefa Piłsudskiego i obozu piłsudczykowski. Zarys problemu*, „Imponderabilia. Biuletyn Piłsudczykowski” 2013, nr 6, s. 90–91.

⁵⁵ M. Klimecki, op. cit., s. 56.

często zwracał się do gen. Sosnkowskiego „szefie”, niekiedy dodając słówko „kochany”. Z kolei Sosnkowski tytułował Piłsudskiego: „Komendancie” lub „kochany Komendancie”. Obaj nawiązywali tym do okresu walk o niepodległość i czynu legionowego, w którym Piłsudski zajmował stanowisko komendanta I Brygady Legionów Polskich, a Sosnkowski – jego szefa sztabu i najbliższego współpracownika⁵⁶.

Już 10 sierpnia 1920 roku nowy minister uczestniczył w ważnej naradzie z udziałem Józefa Piłsudskiego, szefa Sztabu Generalnego, gen. Tadeusza Rozwadowskiego i francuskiego doradcy gen. Maxime’a Weyganda, podczas której zatwierdzono plan polskiego kontruderzenia nad rzeki Wieprz⁵⁷.

Należy zaznaczyć, iż Sosnkowski starał się łagodzić, zapewne na polecenie Piłsudskiego, spory między generałami Rozwadowskim a Weygandem. Rywalizując o uzyskanie wpływu na decyzje Naczelnego Wodza, nie znosili się. Choć mieli gabinety w tym samym gmachu, wymieniali poglądy za pomocą not i pisemnych uwag⁵⁸.

W dniu 11 sierpnia 1920 roku, pod przewodnictwem Józefa Piłsudskiego, odbyło się 15. posiedzenie Rady Obrony Państwa. W celu zachęcenia żołnierzy do męstwa na polu bitwy, podczas wspomnianego posiedzenia ROP, przyjęto projekt rozporządzenia gen. Sosnkowskiego o ustanowieniu Krzyża Walecznych⁵⁹.

W sierpniu 1920 roku najważniejszym zadaniem gen. Sosnkowskiego było dalsze zapewnienie działaniom armii na froncie odpowiedniego dopływu ludzi i koni, sprzętu, amunicji, medykamentów, żywności i furażu.

Generał, jako minister spraw wojskowych, nadal należał do Rady Obrony Państwa. Reprezentował swoje ministerstwo w Sejmie Ustawodawczym. Dysponował rozbudowanym aparatem wykonawczym, do którego m.in. należały: Biuro Prezydialne, Sztab MSWojsk., dziewięć departamentów, Oddział Naczelnej Kontroli Wojskowej, Dowództwo Żandarmerii⁶⁰.

⁵⁶ Ibidem, s. 56–57.

⁵⁷ A. Borkiewicz, *Zarys planu manewru Frontu Środkowego w operacji warszawskiej*, „Bellona” 1930, nr 1, s. 1–23; J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Wydawnictwo „Gryf”, Warszawa–Pułtusk 1995, s. 293–297.

⁵⁸ M. Klimecki, op. cit., s. 59.

⁵⁹ J. Szczepański, *Władze i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej...*, op. cit., s. 360.

⁶⁰ Szeroko na ten temat B. Woszczyński, *Ministerstwo Spraw Wojskowych. Zarys organizacji i działalności*, Wojskowy Instytut Historyczny, Warszawa 1972.

Dbając o zapewnianie bezpieczeństwa na tyłach frontu, minister spraw wojskowych Sosnkowski 12 sierpnia wprowadził doraźne sądy wojskowe dla osób cywilnych, które popełniły przestępstwa wobec państwa np. szpiegostwa. W wypadku udowodnienia winy, sądy doraźne miały orzekać karę śmierci⁶¹.

W obawie przed brakiem lojalności ze strony żołnierzy i podoficerów narodowości żydowskiej, minister spraw wojskowych gen. Kazimierz Sosnkowski 16 sierpnia wydał poufny rozkaz o skierowaniu ich do obozu w Jabłonie. Internowano tam około tysiąca podoficerów wyznania mojżeszowego oraz 5 300 szeregowców Żydów, w tym blisko 300 ochotników, rekrutujących się głównie spośród żydowskiej inteligencji⁶².

Niekiedy Naczelnny Wódz wykorzystywał ministra Sosnkowskiego, jako swojego przedstawiciela, w kontaktach z premierem Wincentym Witosem i innymi członkami rządu m.in. ministrem spraw wewnętrznych Leopoldem Skulskim⁶³.

Po zwycięskiej Bitwie Warszawskiej gen. Sosnkowski przekazał do dyspozycji Naczelnego Wodza około 80 tys. ochotników i 140 tys. poborowych. Dzięki niemu sformowano 70 nowych baterii, do już istniejących przekazano około 200 dział, a stany uzbrojenia powiększyły się o ponad tysiąc karabinów maszynowych⁶⁴.

Podsumowując, dzięki zdolnościom przywódczym, skutecznym działaniom organizacyjnym i reformom w polskiej armii, gen. Kazimierz Sosnkowski miał nieoceniony wkład w umocnienie Wojska Polskiego, co okazało się kluczowe dla obrony kraju przed bolszewicką ofensywą w 1920 roku.

Znaczne wzmocnienie polskiej armii po zwycięskiej Bitwie Warszawskiej zezwoliło na dalsze prowadzenie wojny z sowiecką Rosją aż do zwycięskiego końca i podpisania traktatu ryskiego⁶⁵.

⁶¹ M. Klimecki, op. cit., s. 61.

⁶² S. Rudnicki, *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2004, s. 50; A. Ciołkosz, „Dzielnica żydowska” obozu w Jabłonie, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1971, z. 20, s. 189–200.

⁶³ W. Witos, op. cit., s. 105–106.

⁶⁴ Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Prezydium Rady Ministrów – Rektyfikaty, rkt.49, teczk. 4, k. 67–83, 288–295.

⁶⁵ Szeroko na ten temat w: *Zwycięski pokój czy rozejm na pokolenie – traktat ryski z perspektywy 100 lat*, red. Z. Girzyński, J. Kłaczek, Instytut De Republica, Warszawa 2022.

W 1922 roku, a więc już po doświadczeniach wyniesionych z wojny polsko-bolszewickiej, osiągnięcia gen. Kazimierza Sosnkowskiego, jako wiceministra, a następnie ministra spraw wojskowych bardzo wysoko zostały ocenione przez Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego, także jego zdolności organizacyjne i administracyjne. Zdaniem Piłsudskiego Kazimierz Sosnkowski nadawał się na dowódcę jednej z armii, a po uzupełnieniu wiedzy operacyjnej, nawet na stanowisko naczelnego wodza. Był też jednym z kandydatów Marszałka na Naczelnego Wodza⁶⁶.

Marcin Błaszczyk

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie
Prezydium Rady Ministrów – Rektyfikaty, rkt. 49,teczka 4.

Źródła drukowane

- „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1919–1920.
Dwa dokumenty do Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, „Najnowsze Dzieje Polski. Materiały i Studia z Okresu 1914–1939” 1967, t. 11.
Kumaniecki Kazimierz, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912–styczeń 1924*, Nakładem Księgarni J. Czarneckiego, Warszawa–Kraków 1924.
Łukaszewska Anna, *Terminarz posiedzeń i główne tematy Sejmu Ustawodawczego 1919–1922*, [w:] *Fundamenty Niepodległej. Sejm Ustawodawczy (1919–1922)*, red. Z. Girzyński, J. Kłaczek, J. Żaryn, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2020.
„Monitor Polski” 1919.
O Niepodległą i granice, t. 1, *Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921*, oprac. M. Jabłonowski, A. Koseski, Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora, Warszawa–Pułtusk 1999.
Piłsudski Józef, *Pisma – mowy – rozkazy, Tom dodatkowy*, Instytut Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1936.
Piłsudski Józef, *Rok 1920*, [w:] Józef Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. 7, Instytut Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1937.
Sprawozdania stenograficzne Sejmu Ustawodawczego 1919–1920, Warszawa 1919–1920.

⁶⁶ M. Cieplewicz, *Generalowie polscy w opinii J. Piłsudskiego*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1966, r. 11, nr 1, s. 330.

Pamiętniki i wspomnienia

- Jędrzejewicz Wacław, *Rok 1920*, [w:] Kazimierz Sosnkowski. *Myśl – praca – walka. Przyczynki do monografii oraz uzupełnienia do materiałów historycznych Kazimierza Sosnkowskiego*, oprac. S. Babiński, Londyn 1988, Veritas Foudation Publication Centre.
- Jędrzejewicz Wacław, *Wspomnienia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1993.
- Miedziński Bogusław, *Piłsudski i Sosnkowski*, „Kultura” 1968, nr 1–2.
- Mazanek Kazimierz, *Sejm Ustawodawczy wobec zagadnień wojskowych*, „Bellona” 1923, t. 9.
- Rataj Maciej, *Pamiętniki 1918–1927*, Muzeum Historii Polski, Warszawa 2021.
- Witos Wincenty, *Moje wspomnienia*, cz. 2, oprac. E. Karczewski, J.R. Szaflik, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1990.

Opracowania

- Borkiewicz Adam, *Zarys planu manewru Frontu Środkowego w operacji warszawskiej*. „Bellona” 1930, z. 1.
- Cieplewicz Mieczysław, *Generalowie polscy w opinii J. Piłsudskiego*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1966, r. 11, nr 1.
- Ciołkosz Adam, „*Dzielnica żydowska*” obozu w Jabłonie, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1971, z. 20.
- Czubiński Antoni, Grot Zdzisław, Miśkiewicz Benon, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Zarys dziejów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1978.
- General Kazimierz Sosnkowski. Materiały z Sympozjum Towarzystwa Miłośników Historii i Instytutu Historii PAN 13 listopada 1992 roku*, red. M.M. Drozdowski, Instytut Historii PAN, Warszawa 1997.
- Karpus Zbigniew, *Wschodni sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919–1920*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1999.
- Kirszak Jerzy, *Armia Rezerwowa gen. Sosnkowskiego w roku 1920*, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, Warszawa 2013.
- Kirszak Jerzy, *Gen. Kazimierz Sosnkowski jako dowódca Armii Rezerwowej w roku 1920*, [w:] Kazimierz Sosnkowski – żołnierz, humanista, mąż stanu. *W 120 rocznicę urodzin*, red. T. Głowiński, J. Kirszak, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, Wrocław 2005.
- Kirszak Jerzy, *Kazimierz Sosnkowski. Rys biograficzny*, [w:] Kazimierz Sosnkowski, *Wybór pism*, red. J. Kirszak, K. Polechoński, Ossolineum, Wrocław 2009.
- Kirszak Jerzy, *Współtwórca niepodległości. Kazimierz Sosnkowski do 1918 roku*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2008, nr 11–12.
- Klimecki Michał, *Kazimierz Sosnkowski – minister spraw wojskowych 9 VIII 1920–26 V 1923 oraz 13 XII 1923–17 II 1924*, [w:] *Ministrowie Spraw Wojskowych 1918–1944. Z badań nad polityką wojskową Polski*, red. M. Jabłonowski, Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora, Pułtusk 2005.
- Kukułka Józef, *Francja a Polska po Traktacie Wersalskim (1919–1922)*, Książka i Wiedza, Warszawa 1970.

- Leinwand Artur, *Posel Herman Lieberman*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1983.
- Łossowski Piotr, *Zerwane pęta. Usunięcie okupantów z ziem polskich w listopadzie 1918 roku*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.
- Marszałek Piotr Krzysztof, *Rada Obrony Państwa z 1920 roku. Studium prawnohistoryczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995.
- Milewski Jan Jerzy, *Stosunek wojsk polskich do ludności oraz władz cywilnych na ziemiach północno-wschodnich w latach 1919–1920*, [w:] *Wojsko – Społeczeństwo – Historia*, red. W. Federowicz, J. Snopko, Wydawnictwo Filii UW w Białymstoku, Białystok 1995.
- Nałęcz Tomasz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Ossolineum, Wrocław 1984.
- Orzełek Ariel, *Obsada urzędu Ministra Spraw Wojskowych w Polsce w latach 1918–1925 w polityce Józefa Piłsudskiego i obozu piłsudczykowskiego. Zarys problemu*, „Imponderabilia. Biuletyn Piłsudczykowski” 2013, nr 6.
- Orzełek Ariel, *Rola Kazimierza Sosnkowskiego w powstaniu Związku Walki Czynnej i kształtowaniu jego oblicza programowego w latach 1908–1909*, „Koło Historii” 2015, nr 17.
- Odziemkowski Janusz, *Naród – państwo armia in statu nascendi*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2008, t. 9, nr 5.
- Odziemkowski Janusz, *Wieś i armia w II Rzeczypospolitej*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1988.
- Podolska-Meducka Aldona, *Od wojny do wojny. System świadczeń wojennych w Polsce w latach 1918–1921*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2011.
- Rudnicki Szymon, *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2004.
- Schramm Tomasz, *Francuskie misje wojskowe w państwach Europy Środkowej 1919–1938*, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 1987.
- Smoliński Aleksander, *Kazimierz Sosnkowski (1885–1969)*, [w:] *Premierzy i ministrowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, red. Z. Girzyński, J. Kłaczek, W. Piasek, Instytut De Republica, Warszawa 2023.
- Suleja Włodzimierz, *Kazimierz Sosnkowski w Wielkiej Wojnie*, [w:] Marek Gałęzowski, Jerzy Kirsza, *Twórca Niepodległej. Józef Piłsudski*, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, Warszawa 2018.
- Szczepański Janusz, *Rada Obrony Państwa wobec najazdu bolszewickiego 1920 roku*, [w:] *Radzymin – Warszawa – Polska. Obroniona niepodległość*, red. J. Załęczny, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Warszawa–Radzymin 2020.
- Szczepański Janusz, *Społeczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim w 1920 roku*, Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora, Warszawa–Pułtusk 2000.
- Szczepański Janusz, *Sprawy obronności w działalności Sejmu Ustawodawczego (1919–1922)*, „Niepodległość i Pamięć” 2019, r. 26, nr 3.
- Szczepański Janusz, *Wkład Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego i jego generałów w zwycięstwo w Bitwie Warszawskiej w świetle opinii ówczesnych polskich polityków*, [w:] *Bitwa Warszawska 1920 w relacjach i wspomnieniach*, red. T. Skoczek, J. Załęczny, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2020.

- Szczepański Janusz, *Władze i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej wobec zagrożenia bolszewickiego w 1920 roku*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2022.
- Szczepański Janusz, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Wydawnictwo „Gryf”, Warszawa–Pułtusk 1995.
- Wiśniewska Małgorzata, *Koncepcja federacyjna w myśli politycznej Józefa Piłsudskiego i obozu socjalistów polskich*, [w:] *Od Bitwy Warszawskiej do Traktatu Ryskiego*, red. T. Skoczek, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2014.
- Woszczyński Bolesław, *Ministerstwo Spraw Wojskowych. Zarys organizacji i działalności*, Wojskowy Instytut Historyczny, Warszawa 1972.
- Wyszczelski Lech, *General Kazimierz Sosnkowski*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2010.
- Zięba Andrzej Aleksander, *Sosnkowski Kazimierz (1885–1969)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 40, PAN, PAU, Warszawa–Kraków 2000–2001.
- Zwycięski pokój czy rozejm na pokolenie – traktat ryski z perspektywy 100 lat*, red. Z. Girzyński, J. Kłaczek, Instytut De Republica, Warszawa 2022.

General Kazimierz Sosnkowski's Contribution to the Organisation of the Polish Army and to Repelling the Invasion of Bolshevik Russia

Keywords

Kazimierz Sosnkowski, Polish Army, Minister of Military Affairs, provisioning, Council of National Defense, Battle of Warsaw 1920

Abstract

General Kazimierz Sosnkowski played a key role in shaping the newly formed Polish Army in 1919–1920. He was one of the main organisers of the reborn army, which had to face threats from the East in a short period of time. As Deputy Minister and then Minister of Military Affairs, working closely with the Chief of State and Commander-in-Chief Józef Piłsudski, he showed excellent organisational talent. He represented the interests of the Polish Army at the Legislative Sejm and later at the Council of National Defense. He introduced a series of reforms that improved the functioning of the army. Gen. Kazimierz Sosnkowski was instrumental in organising society's assistance to the Polish army in one of the most difficult moments for the reborn Poland. Thanks to his activities, it was possible to successfully mobilise the reserves and ensure proper provisioning and morale of Polish soldiers. His organisational efforts helped prepare the army for the decisive clashes of the 1920 Polish-Bolshevik War, including victory in the Battle of Warsaw. In conclusion, thanks to the reforms introduced in the Polish army, effective organisational activities, General Sosnkowski had an invaluable contribution to the strengthening of the Polish Army, which proved crucial to the defense of the country against the invasion of Bolshevik Russia in 1920.